

Svensk Mediehistorisk Förening: Seminariet ”Journalister i litteraturen – och den mångsidiga Hilda Sachs” den 10 april 2019.

Journalisten Hilda Sachs

Hilda Sachs är en intressant person på många sätt, men i dag och i det här sammanhanget ska jag koncentrera mig på Hilda som journalist, närmare bestämt dagspressjournalist. För den som vill veta mer om henne som författare – av skönlitteratur såväl som av faktatexter – som översättare eller som aktivist inom kvinnorörelsen, finns min biografi *Frisinnad och omutligt modig*, som kom ut i höstas.

Hilda kom under årens lopp att skriva i en rad tidningar av olika politisk färg, nästan hela tiden som frilans. Hennes medverkan i dagspressen sträcker sig, såvitt jag vet, från 1891–1928. De tidningar som hon medarbetade mest i var *Dagens Nyheter*, *Nya Dagligt Allehanda*, *Stockholms-Bladet*, *Svenska Dagbladet* och *Afton-Tidningen*. Men hon skrev också en hel del i *Norrköpings Tidningar* och *Stockholms Dagblad*.

Hilda Sachs levde mellan 1857 och 1935. Hon föddes i Norrköping och hette Engström som ogift. Pappa Engström var handelsman och Hilda var yngst av familjens fyra döttrar. Hon utbildade sig vid det treåriga Högre lärarinneseminariet i Stockholm och arbetade sedan som flickskolelärare och guvernant innan hon 1886, vid 29 års ålder, gifte sig med den danskfödde Karl Sachs.

Karl var några år yngre än Hilda. Han hade invandrat från Köpenhamn och snabbt etablerat sig som Stockholms fashionablaste blomsterhandlare med fin butik på Drottninggatan 15. Karl var kusin på morssidan med de berömda bröderna Brandes – Georg, Edvard och Ernst – och delade deras kulturradikala hållning.

Hilda och Karl umgicks i frisinnade kretsar – bland liberaler och socialdemokrater – många med en gemensam bakgrund i föreningen Verdandi i Uppsala. Bland paret Sachs bekanta fanns tidningsmän, författare och politiker. Som några exempel kan jag nämna Anna och Hjalmar Branting, socialistagitatorn Hinke Bergegren med hustrun Nickan och Fritz Kjerrman, redaktionssekreterare på *Dagens Nyheter*, med hustrun Anna Wahlenberg, som var författare.

När Hilda sommaren 1895 började som *Dagens Nyheter*s Pariskorrespondent var det inte hennes debut i dagspressen, som man tidigare trott. Debuten hade i själva verket skett fyra år tidigare, i augusti 1891, när Hilda rapporterade från Andra internationalens kongress i Bryssel för *Aftonbladets* räkning. Om det inte varit för ett bevarat brev från maken Karl till vännen Hinke Bergegren, hade vi aldrig fått vetskap om detta, eftersom Hildas kongressartiklar är osignerade.

Karl skriver alltså till Hinke den 8 augusti 1891: ”Jag kan idag berätta en ganska stor nyhet. Hilda börjar nämligen [...] om onsdag en liten rundresa till Bryssel och Paris. Saken är den, att hon [---] har frågat redaktör Sohlman, om hon får lämna några referat-brev från kongressen i Bryssel till ’Aftonbladet’, och det ’vidunderliga’ inträffade, att redaktör Sohlman efter några dagars betänkningsstid gick in härpå.” Resultatet av Hildas kongressbevakning blev fem ganska omfattande referatbrev som publicerades i *Aftonbladet* mellan den 19 och 25 augusti 1891.

Hilda reste tillsammans med paret Branting. Hjalmar var nämligen ett av de fåtaliga svenska kongressombuden. Efter kongressens slut fortsatte alla tre till Paris, där ”den res- och världsvana Hilda Sachs” guidade dem, enligt Anna Branting.

Om Hilda medverkade något mer i pressen innan hon 1895 blev Pariskorrespondent är okänt, men Karls tidiga död av blodförgiftning vid 32 års ålder, i april 1893, bidrog till att det inte blev någon tid över för hennes skrivande. Hilda övertog nämligen själv ansvaret för blomsterhandeln tills vidare. Hon blev också ensam med de två minderåriga barnen, Margareta 5 år och Torvald 6 år.

Något år senare, troligen på sommaren 1894, inledde Hilda och Hinke en kärleksrelation. Hinke var ju gift med sin Nickan, som hon kallades, men deras äktenskap framstår som ganska obegripligt. De var ett mycket omaka par, utan några gemensamma politiska eller kulturella intressen. Många i vänkretsen undrade varför de överhuvudtaget hade gift sig. Hinke Bergegrens biograf, Hans Lagerberg, beskriver Nickan som ”en obildad kvinna ur arbetarklassen som hade arbetat som uppapperska och biträde i cigarrbod”. Lagerberg tror att Hinke genom äktenskapet med henne ville närma sig den arbetarklass han värnade om, men själv inte tillhörde. Han såg kanske Nickan som en bild av arbetarkvinnan eller folket.

Hilda och Hinke hade däremot mycket gemensamt. De hade båda liknande bakgrund med fäder verksamma inom handeln, Hinkes far var bokhandlare. De var välutbildade och delade intresset för litteratur, teater, politik och samhällsfrågor. Hinke hörde dessutom till det fåtal män som helhjärtat stödde kvinnornas rösträttskamp, och Hilda ansåg, att han var den enda man hon kände som var feminist.

I mitten av juni 1895 reste Hilda och barnen till Paris. Skötseln av blomsterhandeln hade nu övertagits av ett par systrar Adamsen. Hinke hade just avtjänat sitt andra fängelsestraff på Långholmen – för att ha uppmanat gruvarbetarna att stoppa strejkbrytarna vid gruvstrejken i Norberg 1891. Nu följde han efter till Paris, men Nickan blev tills vidare kvar i Stockholm.

På plats i Paris kontaktade Hilda *Dagens Nyheters* huvudredaktör (Vult von Steijern) och erbjöd tidningen modebrev från Paris. Svaret blev positivt och under de kommande tre åren medverkade hon med ett 50-tal artiklar i tidningen, alla signerade Iris. Drygt hälften av artiklarna var modebrev, de övriga täckte allt, från dagsaktuella händelser och kulturevenemang till olika kvinnofrågor och ett och annat självbiografiskt kåseri under rubriken ”små Paris-skisser”.

På våren 1896 deltog Hilda i dubbel bemärkelse på en internationell kvinnokongress i Paris. Hon rapporterade från kongressen för *DN:s* läsare i tre längre artiklar – men nämner inte det intressanta faktum att hon själv också talade på kongressen, som enda representant från Sverige. I svensk press nämndes detta mycket kortfattat, men i franska och tyska tidningar skrevs det mer om hennes framträdande. De franska tidningarna framhöll dessutom att Mme Sachs var ung och vacker. I sitt anförande kritiserade Hilda kongressen för att idealisera moderskapet alltför mycket. Kvinnor skulle inte bedömas utifrån sitt eventuella moderskap, utan som individer, på samma sätt som män. Hennes tal väckte skratt och applåder när hon skämtade om, att hon för sin del tyckte att Venus från Milo i Louvren var vackrare än Madonnan med barnet på armen, trots att Venusstatyn inte hade några armar överhuvudtaget.

Under sitt sista år som Paris-korrespondent för *Dagens Nyheter* hade Hilda även *Nya Dagligt Allehanda* som uppdragsgivare. Till skillnad från den liberala och frihandelsvänliga *DN*, som vände sig till de mer vänstersinnade läsarna, hörde *Allehanda* hemma bland de konservativa tidningarna. Hur Hilda fick det uppdraget är okänt, men extra intressant, eftersom det var mycket ovanligt att kvinnor alls medverkade i *Allehanda*. Där skrev hon ett 40-tal artiklar under 1897–1898, nu signerade H.S. Till skillnad från i *DN* skrev hon inte några modereportage, utan hennes bidrag handlade ofta om kultur, politiska händelser eller kvinnofrågor. Den enskilda händelse som resulterade i flest artiklar av hennes penna handlade om processen mot författaren Émile Zola under våren 1898. Zola hade i sitt öppna brev till landets president Faure riktat anklagelser – ”J'accuse” (jag anklagar)– om olagligheter bland officerare och myndigheter. För detta dömdes han för smädelse till ett års fängelse plus böter. Hilda bevakade rättegången dag för dag och skrev ett dussintal artiklar. Bakgrunden var Dreyfus-affären, den stora rättsskandal som pågick i Frankrike mellan 1894 och 1906.

På sensommaren 1898 återvände Hilda och Hinke till Sverige. Hilda fortsatte att medarbeta både i *DN* och *Allehanda*, om än mindre regelbundet än tidigare.

På hösten samma år invaldes Hilda i Publicistklubben, där kvinnorna då utgjorde ca 5 % av medlemmarna. Åren som Pariskorrespondent hade varit framgångsrika och blev betydelsefulla för hennes fortsatta journalistkarriär. Som ett bevis på det utsågs hon som en av tio delegater till den internationella journalistkongressen i Rom våren 1899. Hon delegerades av *Nya Dagligt Allehanda* och var den första svenska kvinna som fått ett sådant uppdrag. Bland de övriga delegaterna fanns Harald Sohlman, huvudredaktör på *Aftonbladet*, där Hilda hade journalistdebuterat sju år tidigare. I delegationen ingick även Hildas kollega från Paris, Johan Janzon, signaturen Spada, som var korrespondent för *Stockholms Dagblad*. Andra delegerade var Pehr Staaff, medarbetare i *DN* och bror till Karl Staaff, Frithiof Hellberg, tidningen *Iduns* skapare och redaktör, tidningstecknaren Vicke Andrén och biblioteksmannen och språkforskaren Bernhard Lundstedt, i presshistorien mest känd för arbetet *Sveriges periodiska litteratur 1645–1899*. Hilda reste i gott sällskap, således.

Kongressen i Rom pågick i början av april 1899. Därefter bjöds alla delegaterna på en så kallad eftertur, som gick från Rom till Sicilien. Det hela resulterade i ett tiotal artiklar av Hilda i *Allehanda*. Hon skrev om kongressarbetet, intressanta personer hon träffade och alla fester som arrangerades för kongressdeltagarna. Sist men inte minst skildrar hon den tågresa från Rom till Sicilien som deltagarna bjöds på efter kongressens slut. Resan pågick under ett par veckor, med uppehåll bland annat i Neapel, där de besökte Pompeji och Vesuvius. Överallt mottogs de med pompa och ståt och festligheter av alla de slag. De fortsatte söderut, med båt över Messinasundet till Sicilien, där de gjorde en rad utflykter, bland annat till Etna. Överallt mer fester till delegaternas ära. Det uppdrivna restempot gjorde att en del delegater till slut blev så utmattade att de varken kunde äta eller sova ordentligt, men trots den tilltagande tröttheten var det ändå de positiva intrycken som dominerade. Hilda skriver om det goda kamratskap som uppstod under det gemensamma resandet dag efter dag, och som bidrog till den goda stämningen. Hilda själv var en intresserad resenär och hennes artiklar om resan är fortfarande mycket läsvärda.

På våren och sommaren 1900 var både Hilda och Hinke tillbaka i Paris, nu för att rapportera från världsutställningen som pågick där. Hilda skulle dessutom skriva om en

internationell kvinnokongress som skulle äga rum i juni. Totalt blev det uppemot tjugo artiklar för hennes del, de flesta för en ny uppdragsgivare, nämligen Hildas hemstads *Norrköpings Tidningar*. Hon skrev också några artiklar i *Svenska Dagbladet*, under signaturen Francillon, och de är, så vitt jag vet, hennes första bidrag i den tidningen. Senare skulle *Svenskan* bli en av hennes viktigaste uppdragsgivare. Hinke för sin del skulle skriva för *Social-Demokratens* räkning. Medan Hilda även den här gången trivdes i Paris och tyckte om festligheterna och sällskapslivet, var Hinke inte alls lika road. Hildas journalistkarriär var på uppåtående, medan Hinke kände sig missförstådd och bortglömd.

Hilda deltog i kvinnokongressen i juni och rapporterade både om själva kongressarbetet och om de festligheter som anordnades av Paris municipalråd till deltagarnas ära. Hon skriver ironiskt om hur aningslöst och tondövt de arrangerande herrarna talade och betedde sig inför rösträttsdamerna. Municipalrådets välkomsttal lät exempelvis till en början som om han till fullo stödde kvinnornas rätt till frihet och lika rättigheter. Hilda berättar: ”Men – så kom ett men – politisk rösträtt borde hon dock icke få; hur skulle hon kunna välja om både man och son önskade bli riksdagsman? På detta argument hördes några hostningar. – Till försoning bjödos vi på kakor och små ’sandwich’ – och ännu mera champagne, vår värd, det stora Paris, sparade icke.”

Vid kongressens avslutande festmiddag höll återigen samma municipalråd ett tal. Denna gång på temat kvinnans skönhet och behag och om att dyrka kvinnan. Talet väckte inte mycket bifall, konstaterade Hilda, och avslutade med orden: ”För sådana ytligheter äro vi icke längre svaga. Vare det sagt till kvinnokongressers och kvinnosaksqvinners försvar!”

Efter kongressens slut gjorde Hilda en kort avstickare till London. Resultatet blev ett antal artiklar, bland annat om mode och Londons kvinnoklubbar.

Nu återvänder vi till Sverige igen. I december 1901 utkom det första numret av en ny daglig morgontidning, *Stockholms-Bladet*. Tidningen var konservativ, nationalistisk och motståndare till allmän rösträtt. Som huvudredaktör utsågs Leonard (Leon) Ljunglund. Till denna konservativa tidning knöts, märkligt nog, den vänsterliberala feministen Hilda Sachs. Det var mig veterligen den första och enda gången som hon ingick i en tidningsredaktion och inte medverkade som frilans. Tidningen var liten, både upplagemässigt och till formatet, och redaktionen bestod av totalt fem personer inklusive huvudredaktören och korrekturläsaren. Hilda var tidningens enda pennskaft. Hon var allmänreporter och teaterkritiker, ett drömuupdrag för henne som hade teater som specialintresse. I övrigt tycks hon ha varit fri att själv välja vad hon ville skriva om, som till exempel litteratur och mode. Här skrev hon dels under de gamla signaturerna Iris och H.S., dels under en ny, Salome. Hon medverkade också med egna noveller. Redan i *Stockholms-Bladets* allra första nummer den 2 december 1901 finns en av hennes berättelser, som handlar om den nya tidens kvinnor som sökte sig ut på ”nya obanade vägar”. Som avslutning görs antydningar om kvinnlig rösträtt. Återigen märkligt hur tidningen – som var ett språkrör för de konservativa partier som var emot kvinnlig rösträtt – valde en sådan berättelse till sitt debutnummer. Mitt intryck är att Hilda var mycket uppskattad som en skicklig skribent, också av dem som inte delade hennes åsikter. Jag tror också att hon var socialt begåvad och hade lätt att umgås med männen i tidningsvärlden. Hon tyckte om att diskutera, delta i debatter och hon tyckte om att gå på fest. Hon säger själv att hon var ”pratsam” och tyckte om att diskutera med likasinnade.

På grund av ekonomiska problem blev *Stockholms-Bladet* en ganska kortlivad tidning. Den utkom mellan december 1901 och sommaren 1906. Vid nedläggningen flyttades Leon Ljunglund över till *Nya Dagligt Allehanda* som ny huvudredaktör där. Han tog med sig Hilda, som ju hade ett förflutet på tidningen. Förhoppningen var att Ljunglund skulle lyckas rycka upp *Allehanda*, som befann sig i en nedgångsperiod, vilket också lyckades till en början.

Efter att under flera år ha medarbetat i konservativa tidningar som *Stockholms-Bladet* och *Nya Dagligt Allehanda*, blev Hilda från januari 1907 medarbetare i liberala *Svenska Dagbladet*, som både ämnesmässigt och politiskt var mer i samklang med hennes egna värderingar och intressen. *Svenska Dagbladet* hade tio år tidigare bytt ägare och inriktning. Med litteraturoccenten Helmer Key som huvudredaktör skulle tidningen bli "ett nytt stort intelligensblad". Carl Gustaf Tengwall var medredaktör tills han på hösten 1907 gick över till *Stockholms Dagblad*.

Under 1907 bidrog Hilda med så mycket som 85 signerade artiklar i *Svenska Dagbladet*. Ämnena var de typiska för kvinnosidorna, alltså hem, barn och kläder, men hon skrev även om kultur och samhällsfrågor, inte minst kvinnopolitiska artiklar om utbildning, försörjningsmöjligheter och liknande. Dessutom gick hennes nyskrivna roman *Den besegrade lyckan* som tidningens sommarföljetong. I *Svenskan* använde hon flera signaturer: Francillon, Portia, Iris och Herta. De tyngre artiklarna undertecknades Hilda Sachs.

Under större delen av 1907 satt Hinke i fängelse, denna gång i Ystads kronohäkte, dömd för antimilitaristisk propaganda. I fängelset hade han tillstånd att fortsätta arbetet som redaktör för ungsocialisternas tidning *Brand*. Av Hildas brev till Hinke framgår, att hon fungerade som hans spökredaktör. Hon översatte dikter, gav råd och tips om det redaktionella arbetet och var allmänt behjälplig med förslag till ändringar och förbättringar. Detta trots att hon själv var överhopad av det egna arbetet. Hon hade dessutom planer på att starta en ny, radikal kvinnotidning, men av olika orsaker blev den inte av.

Ett tag hade Hilda förhoppningar om en fast anställning på *Svenska Dagbladet*, men så blev det inte. Däremot fick hon uppdraget som tidningens Romkorrespondent, från hösten 1908 till våren 1910.

Tiden i Rom resulterade i ett 40-tal artiklar som ämnesmässigt, liksom tidigare, handlade om det mesta, från dagsaktuella händelser, kvinnofrågor och kultur. Däremot ingenting om kläder och mode, vilket den modeintresserade Hilda gärna hade velat skriva om. En nyhet var att hon fick tillåtelse att göra studiebesök i skolor, fängelser och uppfostringsanstalter. Hilda var kritisk till mycket av det hon fick se på fängelserna och anstalterna. Däremot var hon imponerad av att de italienska läroverken, till skillnad från de svenska, var öppna för både flickor och pojkar och att alla läste samma ämnen och således fick samma utbildning.

När storstrejken bröt ut i Sverige, på sommaren 1909, fick det konsekvenser även för Hilda nere i Rom. Det blev svårare för henne att få utrymme för artiklarna från Italien, när pressen i Sverige var fullt upptagen av strejken. I breven hem till Hinke skriver hon om hur svårt hon har att försörja sig och hur hon försöker få fler uppdrag. Hon börjar känna sig nedstämd av alla bekymmer och längtar hem. Hon längtade också efter att skriva något skönlitterärt igen. I ett av de sista breven före hemresan skriver hon till Hinke: "Jag blir mer och mer omöjlig för tidningsyrke. Det anstränger mig att tänka därpå. Det bryter mig

ur det som evigt upptar mina tankar och som jag aldrig skrifver, därför att jag skulle göra artiklar ... och så gör jag inte dem heller.”

På våren 1910 kom Hilda tillbaka till Sverige. Väl hemma fortsatte hon att skriva, både i *Svenska Dagbladet* och i *Dagens Nyheter*. Några ekonomiska möjligheter att ägna sig åt skönlitterärt författarskap hade hon inte.

Från sommaren 1910 övergick Hilda alltmer till att medarbeta i den nya dagstidning som hade grundats i december 1909 av Valfrid Spångberg, en i kretsen kring Verdandi. Det var den frisinnade *Afton-Tidningen* som i fortsättningen och fram till nedläggningen på hösten 1920 kom att bli Hildas huvudorgan.

Afton-Tidningen hade sina rötter i 1880-talets kulturradikalism och befann sig i gränslandet mellan liberalism och socialism. Den var ”ljusröd”, för att citera Jarl Torbacke, som skrev sin avhandling om *Afton-Tidningen* för drygt 50 år sedan. Tidningen stödde kvinnornas rösträttskamp utan reservationer, vilket var ovanligt vid den här tiden, och den avhandlade också andra kvinnofrågor, så man förstår att Hilda fann sig väl tillrätta.

Hildas bidrag i tidningen bestod av den för henne sedvanliga blandningen av kultur, aktuella samhällsfrågor, hem, barn och modeartiklar. Hon använde signaturerna Iris för mode och Herta för hus och hem och hela namnet under övriga artiklar. Några exempel på de ämnen hon skrev om hade rubriker som ”Kvinnors svältlöner”, ”Kvinnornas ställning till partierna”, ”Dödsdomens tortyr” och ”De franska kvinnornas lönerörelse”.

Hilda skrev relativt mycket om förhållandena utomlands. Hennes utlandsvistelser och resor runtom i Europa hade gjort henne kunnig och insatt i vad som hände utanför landets gränser. För att få en uppfattning om hur mycket hon reste för tidningarnas räkning, från 1891 fram till första världskrigets utbrott 1914, har jag gjort en liten sammanställning över år, land och för vilken tidning hon reste:

1891 i Bryssel (för *AB*)

1895–1898 bosatt i Paris (skrev i *DN* och *NDA*)

1897 i Bryssel (för *DN* och *NDA*)

1899 i Italien (*NDA*)

1900 i Paris och London (för *Norrköpings Tidningar*, *SvD*, *DN* och *Idun*)

1906 i Köpenhamn (*NDA*)

1908 i Amsterdam (*SvD*)

1908–1910 bosatt i Rom (skrev i *SvD* och *Dagny*)

1913 i Wien, Budapest och Rom (för *DN* och *Idun*)

1914 i Rom (för tidningen *Rösträtt för kvinnor*)

1914 i Köpenhamn (för *DN* och *Afton-Tidningen*)

Efter första världskrigets slut blev det inte några fler långresor för Hildas del. Hon började bli gammal och fick inte längre några sådana uppdrag.

Efter den här lilla utvecklingen återvänder vi till *Afton-Tidningen*. Bland Hildas viktigaste bidrag i den finns artikelserien ”Kvinnoporträtt” från 1915–1916, som i 23 artiklar presenterar framstående samtida svenska kvinnor, de flesta med anknytning till rösträttsrörelsen. Artiklarna sågs som ett viktigt tillskott till den feministiska litteraturen och utgavs 1918 i bokform.

När februarirevolutionen bröt ut i Ryssland 1917 väckte den enorm uppmärksamhet och dominerade i pressen, här liksom i andra länder. Trots att de ryska kvinnorna hade varit ovanligt aktiva och spelat en viktig roll i frihetskampen, nämndes de inte i de svenska tidningarna. Men i *Afton-Tidningen* och i tidningen *Rösträtt för kvinnor* uppmärksammades de av Hilda. Hon konstaterade att de ryska kvinnorna hade gått från att ha levt under nästan slavliknande förhållanden i ett feodalt samhälle till att nu, på kort tid, ges samma rättigheter som männen. Hon menade, att detta borde väl få även ”den mest motsträviga hjärna” att inse, att ett land som Sverige inte längre kunde förvägra kvinnorna rösträtt.

Under 1919–1920 medverkade Hilda också sporadiskt i *Folkets Dagblad Politiken*, som var språkrör för Sveriges socialdemokratiska vänsterparti, alltså det parti som hade bildats 1917, då vänsterfalangen bröt med det socialdemokratiska partiet. Hon skrev under den nya signaturen Helena Vik. I tidningen medarbetade också Hinke som kåsör och teaterkritiker. Det är intressant att notera att i denna tidning – vars socialistiska ideologi Hilda inte delade – skrev hon betydligt mer öppenjärtigt och frispråkigt jämfört med hennes vanliga sätt att uttrycka sig. Om det berodde på att hon här kunde säga vad hon själv tyckte eller om hon anpassade sig till tonen i tidningen är svårt att avgöra, men jag skulle gissa att det var en blandning av båda.

Under 1920-talet blev Hilda pensionär och inte längre så aktiv som journalist. Hennes sista bidrag i dagspressen har jag hittat i *Stockholms Dagblad* 1927–1928, i den avdelning som kallades för Nya Perspektiv. Hilda hade nu fyllt 70 år, men fortsatte in i det sista att skriva om de frågor som hon hela livet hade intresserat sig för. Frågor som exempelvis handlade om flickors utbildningsmöjligheter, lika lön för lika arbete och föräldrarnas gemensamma ansvar för barnen, både inom och utom äktenskapet.

Det här har handlat om Hildas medverkan i dagspressen. Hon skrev också i ett antal kvinnotidningar mellan 1888 och 1932. Men det skulle bli ett föredrag i sig, så jag slutar här.

Ellinor Melander